

ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ

EUROPEAN STANDARDS OF CRIMINAL-LAW ANTI-CORRUPTION

У статті здійснено комплексний аналіз європейських стандартів кримінально-правової протидії корупції та окреслено напрями їх імплементації в національне законодавство України. Визначено, що ефективна протидія корупції можлива лише за умов забезпечення принципів верховенства права, невідворотності покарання, незалежності судової влади та прозорості діяльності державних інститутів. Автор підкреслює, що європейська модель антикорупційної політики спирається на системну взаємодію між кримінальним правом, процесуальними гарантіями та превентивними заходами, які спрямовані не лише на покарання, а й на запобігання корупційним проявам. У роботі проаналізовано ключові міжнародно-правові акти – Конвенцію ООН проти корупції, Кримінальну та Цивільну конвенції Ради Європи про боротьбу з корупцією, рекомендації Групи держав проти корупції (GRECO), а також судову практику Європейського суду з прав людини, що формує практичні орієнтири для національних юрисдикцій. Наголошено, що імплементація цих стандартів в Україні є одним із ключових критеріїв європейської інтеграції та показником реального утвердження демократичних принципів управління. Окрему увагу приділено питанням судового контролю, оперативності прийняття процесуальних рішень і підвищенню ефективності розгляду кримінальних справ щодо корупційних злочинів. Зазначено, що подальший розвиток антикорупційного законодавства має поєднувати нормативні реформи з удосконаленням організаційно-інституційного забезпечення, зокрема діяльності Національного антикорупційного бюро, Спеціалізованої антикорупційної прокуратури та Вищого антикорупційного суду. Зроблено висновок, що гармонізація українського законодавства з європейськими стандартами кримінально-правової протидії корупції повинна бути безперервним процесом, спрямованим на формування сталої антикорупційної політики, підвищення ефективності правозастосування та утвердження суспільної довіри до правосуддя. Впровадження таких стандартів забезпечує не лише ефективність кримінально-правових заходів, а й зміцнення правової держави в цілому.

Ключові слова: європейські стандарти; протидія корупції; кримінальне право; антикорупційна політика; верховенство права.

The article provides a comprehensive analysis of European standards of criminal law combating corruption and outlines the directions of their implementation in the national legislation of Ukraine. It is determined that effective combating of corruption is possible only under the conditions of ensuring the principles of the rule of law, the inevitability of punishment, the independence of the judiciary and the transparency of the activities of state institutions. The author emphasizes that the European model of anti-corruption policy is based on the systemic interaction between criminal law, procedural guarantees and preventive measures, which are aimed not only at punishment, but also at preventing corruption manifestations. The paper analyzes key international legal acts – the UN Convention against Corruption, the Criminal and Civil Conventions of the Council of Europe on Combating Corruption, the recommendations of the Group of States against Corruption (GRECO), as well as the case law of the European Court

of Human Rights, which forms practical guidelines for national jurisdictions. It is emphasized that the implementation of these standards in Ukraine is one of the key criteria for European integration and an indicator of the real establishment of democratic principles of governance. Particular attention is paid to the issues of judicial control, the efficiency of procedural decision-making and increasing the efficiency of consideration of criminal cases on corruption crimes. It is noted that the further development of anti-corruption legislation should combine regulatory reforms with the improvement of organizational and institutional support, in particular the activities of the National Anti-Corruption Bureau, the Specialized Anti-Corruption Prosecutor's Office and the High Anti-Corruption Court. It is concluded that the harmonization of Ukrainian legislation with European standards of criminal law combating corruption should be a continuous process aimed at forming a sustainable anti-corruption policy, increasing the efficiency of law enforcement and establishing public trust in justice. The implementation of such standards ensures not only the efficiency of criminal law measures, but also the strengthening of the rule of law as a whole.

Key words: *European standards; combating corruption; criminal law; anti-corruption policy; rule of law.*

Актуальність теми. Корупція залишається однією з найгостріших соціально-правових проблем сучасності, яка підриває основи демократичної державності, верховенства права та довіри громадян до інститутів влади. В умовах євроінтеграційного курсу України питання удосконалення кримінально-правових механізмів протидії корупційним проявам набуває особливого значення. Зобов'язання держави гармонізувати національне антикорупційне законодавство із європейськими стандартами впливають із міжнародних договорів, ратифікованих Україною, зокрема Конвенції Ради Європи про кримінальну відповідальність за корупцію 1999 року, Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією (ETS №173), Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції 2003 року, а також із рекомендацій Групи держав проти корупції (GRECO).

Незважаючи на суттєвий прогрес у реформуванні антикорупційної політики, українська правова система досі стикається з низкою проблем: фрагментарністю кримінально-правових норм, відсутністю єдності у правозастосовній практиці, недосконалістю механізмів відповідальності за корупційні злочини, а також недостатнім рівнем імплементації стандартів Ради Європи та Європейського Союзу у вітчизняну практику. Актуальним залишається питання узгодження національного законодавства із принципами прозорості, пропорційності покарання, невідворотності відповідальності, захисту прав людини та забезпечення ефективності превентивних заходів.

У цьому контексті постає потреба в глибокому теоретико-правовому аналізі європейських стандартів кримінально-правової протидії корупції, з'ясуванні їх сутності, змісту та шляхів впровадження в українське законодавство. Важливим завданням є визначення оптимальної моделі взаємодії міжнародних норм і національного права, яка б забезпечувала дієву реалізацію принципів доброчесності, законності та справедливості у сфері кримінально-правової боротьби з корупцією.

Таким чином, дослідження європейських стандартів кримінально-правової протидії корупції є не лише теоретично значущим, а й практично необхідним для вдосконалення правової системи України, забезпечення ефективності протидії корупції та реалізації стратегічного курсу на європейську інтеграцію.

Метою статті є здійснення комплексного аналізу європейських стандартів кримінально-правової протидії корупції, визначення їх змісту, принципів та основних напрямів імплементації у національне законодавство України. Дослідження спрямоване на з'ясування сутності міжнародно-правових механізмів боротьби з корупцією, вироблення теоретичних підходів до гармонізації українського кримінального законодавства з вимогами Ради Європи, Європейського Союзу та Організації Об'єднаних Націй.

Питання кримінально-правової протидії корупції та впровадження європейських стандартів у національне законодавство України привертає значну увагу вітчизняних і зарубіжних науковців. У працях українських дослідників, зокрема О. М. Бандурки, В. В. Голіни, М. І. Мельника, О. В. Кальмана, А. М. Колодія, В. О. Навроцького, О. М. Литвинова, С. О. Кузніченка, О. В. Дудорова, розглядаються концептуальні засади кримінально-правової політики у сфері протидії корупції, особливості кваліфікації корупційних злочинів та проблеми ефективності антикорупційного законодавства.

Стан дослідження. Окрему увагу в наукових працях приділено міжнародно-правовим аспектам боротьби з корупцією. Так, І. В. Яковець, Ю. В. Баулін, Н. М. Кузнецова, В. О. Туляков, О. І. Гуржій аналізують вплив міжнародних стандартів на національні механізми криміналізації корупційних діянь і практику правозастосування. Значний внесок у розвиток досліджень у цій сфері зробили також Г. П. Журавльова, Л. М. Москвич, І. Б. Усенко, які розглядають питання імплементації положень Конвенції ООН проти корупції та Кримінальної конвенції Ради Європи про боротьбу з корупцією у правову систему України.

Серед зарубіжних авторів слід відзначити наукові напрацювання Дж. Роуз-Аккерман (J. Rose-Ackerman), М. Джонстона (M. Johnston), Т. Кларка (T. Clarke), які досліджують корупцію як глобальне соціально-правове явище та наголошують на важливості міжнародної координації заходів протидії. У працях експертів Ради Європи та Європейської комісії, зокрема у звітах GRECO, SIGMA, а також у документах Transparency International, викладено сучасні підходи до оцінювання ефективності кримінально-правових засобів протидії корупції та принципи, яким повинні відповідати національні антикорупційні політики держав-членів Ради Європи.

Водночас у науковій літературі залишається недостатньо розробленим комплексний аналіз процесу гармонізації українського кримінального законодавства із європейськими стандартами у сфері протидії корупції. Потребує подальшого опрацювання питання співвідношення міжнародно-правових норм і національних положень Кримінального кодексу України, а також визначення оптимальних шляхів їх узгодження відповідно до принципів верховенства права, прозорості та невідворотності покарання.

Отже, науковий інтерес до проблеми європейських стандартів кримінально-правової протидії корупції зумовлює необхідність проведення системного дослідження, спрямованого на поглиблення теоретичних засад і вироблення практичних рекомендацій щодо вдосконалення національного антикорупційного законодавства України.

Виклад основного матеріалу. Європейські стандарти кримінально-правової протидії корупції ґрунтуються на сукупності міжнародно-правових актів, прецедентів і практик, які забезпечують принципи законності, невідворотності відповідальності, справедливого судового розгляду, прозорості, а також запобігання корупційним правопорушенням ще на етапі їх виникнення. Основні міжнародні документи, які визначають такі стандарти – це Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції (КОНК), Кримінальна конвенція Ради Європи про боротьбу з корупцією (ETS 173), Додатковий протокол до неї, а також директиви ЄС, рішення Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ).

До основних елементів європейських стандартів належать наступні.

1. Криміналізація корупційних діянь. Європейські стандарти вимагають, щоб корупційні правопорушення (неправомірна вигода, зловживання владою, вимагання, легалізація доходів тощо) були чітко закріплені в національних кримінально-правових кодексах. Це має бути здійснене таким чином, щоб відповідальність була передбачуваною, а санкції – співмірними й ефективними. У дослідженні Арсентьєва наголошується, що національне законодавство України значно просунуто в цьому напрямі, але існують проблеми з адекватністю імплементації стандартів КОНК у національну кримінальну правову практику [1, с. 333-337].

2. Преюдиційне право та практика ЄСПЛ. Практика Європейського суду з прав людини забезпечує тлумачення прав і свобод, зокрема прав на справедливий суд, права на захист від свавільних затримань, права на захист у кримінальному провадженні. Так, у статті про судовий контроль досудового розслідування вказується, що процедура розгляду дій слідчих чи суддів повинна відповідати стандартам ефективності, законності та строків, встановлених ЕКПЛ і практикою ЄСПЛ [5, с. 1069].

3. Принцип невідворотності відповідальності та ефективності правозастосування. Європейські стандарти вимагають не лише формального існування норм, але й їх реального застосування. У статті «Нормативно-правове забезпечення запобігання і протидії корупції в Україні» підкреслюється, що хоча законодавча база є достатньо розвиненою, на практиці зустрічаються випадки недостатньої ефективності діяльності правоохоронних і судових органів, через які корупційні діяння залишаються без належного реагування [6, с. 620-622].

4. Запобіжні (превентивні) механізми. Стандарти включають вимогу щодо превенції корупції: прозорість процедур, відкритість інформації про публічні ресурси, активну участь громадськості, захист викривачів корупції, внутрішній контроль в органах влади. Наприклад, у статті «Антикорупційна політика: міжнародні стандарти та досвід країн Східної Європи» аналізується, як держави Східної Європи застосовують інституційні й організаційні механізми, які можуть служити запобіганням корупційним порушень ще до їхнього вчинення [3, с. 35].

5. Процесуальні гарантії прав людини. До таких стандартів відносяться права обвинуваченого, доступ до адвоката, право на мовчання, право на справедливий і відкритий судовий процес, право на оскарження рішень, а також право на обґрунтування рішень органів судового контролю. Стаття «Європейські стандарти обґрунтування кримінальних процесуальних рішень...» підкреслює, що обґрунтування рішень – ключова вимога, яка забезпечує прозорість і довіру до правосуддя, а також сприяє контролю за дотриманням законності й прав людини [5, с. 1065].

6. Міжнародне співробітництво та екстрадиція. Європейські акти також закликають до активного міжнародного співробітництва у кримінальних справах про корупцію, обміну інформацією, допомоги у слідстві, видачі осіб тощо. Ці норми присутні в КОНК, Кримінальній конвенції Ради Європи, в договорах про екстрадицію й міжнародній практиці.

Хоча Україна реформувала своє антикорупційне законодавство, багато стандартів все ще імплементуються не повною мірою або формально. Основні проблеми, що існують на сьогоднішній день можна сформулювати наступним чином:

1. Розрив між нормою і правозастосуванням: існують статті законодавства, які відповідають міжнародним зобов'язанням, але вони недостатньо або неефективно застосовуються в судовій і слідчій практиці.

2. Процесуальна затримка та недостатня оперативність: рішення судів, слідчих суддів або досудового розслідування часто ухвалюються із значними затримками, що не відповідає стандартам ЄСПЛ.

3. Недостатня прозорість та слабкий контроль: недостатньо публічної інформації, механізмів контролю над діяльністю органів, слабка участь громадян та викривачів у процесах.

4. Обмеження ресурсів і компетенцій антикорупційних органів: кадрові, юридичні, фінансові проблеми, які знижують здатність таких органів реагувати на складні випадки корупції.

На основі аналізу європейських стандартів та української практики можна виділити декілька ключових напрямів для подальшого розвитку.

У першу чергу необхідно поліпшити процедури контролю й прискорення прийняття рішень слідчого судді та реалізацію судового контролю для відповідності стандартам строків та ефективності. Європейські стандарти правосуддя передбачають, що будь-яке судове рішення, зокрема ухвали слідчого судді, має прийматися у розумні строки, забезпечуючи баланс між оперативністю та якістю правосуддя [8, с. 53]. У практиці Європейського суду з прав людини неодноразово підкреслювалося, що надмірні затримки у прийнятті судових рішень розцінюються як порушення права на справедливий суд, гарантованого статтею 6 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. В українському контексті проблемним залишається питання оптимізації процесуальних строків розгляду клопотань слідчих, прокурорів і захисників, особливо в корупційних справах, що характеризуються складністю доказової бази та великою кількістю процесуальних дій. Запровадження електронних систем документообігу, використання цифрових засобів для контролю строків і прозорості руху справи може істотно підвищити ефективність діяльності суддів та забезпечити відповідність національної практики європейським вимогам [2, с. 118].

Крім того, необхідним є чітке визначення меж дискреційних повноважень слідчого судді, аби уникнути довільного тлумачення норм процесуального права. Європейські стандарти наголошують, що судовий контроль повинен бути не формальним, а реальним, тобто таким, що гарантує дотримання прав учасників кримінального провадження та ефективний захист від зловживань з боку сторони обвинувачення. Важливим напрямом удосконалення також є підвищення рівня професійної підготовки суддів, які здійснюють розгляд клопотань у межах антикорупційних проваджень, що сприятиме уніфікації практики та зниженню ризику прийняття упереджених рішень.

Наступним кроком має бути зміцнення незалежності судових інститутів і органів, які здійснюють контроль та розслідування корупції, включно із посиленням гарантій їхньої професійної діяльності. Однією з ключових умов ефективного впровадження європейських стандартів кримінально-правової протидії корупції є забезпечення реальної інституційної незалежності суддів та працівників антикорупційних органів, зокрема Національного антикорупційного бюро України (НАБУ), Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (САП) та Вищого антикорупційного суду (ВАКС). Європейські інституції, такі як GRECO та Європейська комісія, неодноразово наголошували, що незалежність і неупередженість правозастосовних органів є основоположною передумовою для формування довіри суспільства до системи правосуддя [4, с. 115]. В Україні формальне закріплення незалежності суддів у Конституції та профільних законах потребує

реального наповнення змістом – гарантій від політичного чи адміністративного тиску, захисту від необґрунтованих дисциплінарних переслідувань, належного фінансового забезпечення та соціальних гарантій [6, с. 617]. Особливу увагу варто приділити процедурі добору суддів антикорупційної спеціалізації, яка повинна бути прозорою, відкритою і базуватися на критеріях добросовісності, професійної компетентності та незалежності від політичних впливів.

Крім того, ефективна протидія корупції неможлива без належної координації між різними антикорупційними органами. Європейський досвід свідчить, що найвищих результатів досягають держави, у яких функціонує чітко визначена система розподілу повноважень і взаємодії між органами досудового розслідування, прокуратурою та судами [7, с. 130]. В Україні ж часто спостерігається дублювання функцій або конфлікти юрисдикції, що знижує загальну ефективність антикорупційної політики. Усунення таких колізій, підвищення рівня процесуальної незалежності слідчих і прокурорів, а також формування дієвої системи внутрішнього контролю є необхідними умовами наближення української практики до європейських стандартів верховенства права.

Далі доцільно запровадити більш суворий контроль за виконанням законодавства, підзвітність публічних органів, публікацію результатів розслідувань та судових рішень у корупційних справах.

Також необхідно розвивати превентивні інструменти: зміцнення норм щодо етики, запобігання конфлікту інтересів, захист викривачів корупції.

І наостанок варто зазначити про доцільність підвищення кадрової й фінансової спроможності антикорупційних органів, забезпечення їх технічними засобами й міжнародним співробітництвом.

Висновки. Європейські стандарти кримінально-правової протидії корупції формують сучасну парадигму розвитку антикорупційної політики, в основі якої лежать принципи верховенства права, невідворотності покарання, прозорості діяльності державних органів та незалежності судової влади. Досвід європейських країн, закріплений у міжнародних конвенціях і практиці Європейського суду з прав людини, показує, що ефективна боротьба з корупцією неможлива без цілісної системи правових, організаційних та інституційних гарантій.

Україна, приєднавшись до основоположних міжнародних документів Ради Європи та ООН, зробила суттєві кроки у напрямку гармонізації національного законодавства з європейськими нормами. Проте, незважаючи на наявність законодавчої бази, залишається низка проблем практичного характеру – недостатня ефективність судового контролю, затягування розгляду справ, відсутність належних механізмів моніторингу корупційних ризиків. Саме тому важливо продовжувати вдосконалення процедур прийняття рішень слідчих суддів, забезпечення оперативності правосуддя та узгодження національної судової практики з європейськими стандартами.

Не менш значущим завданням є подальше зміцнення незалежності судової влади та антикорупційних інституцій. Їхня діяльність має бути гарантована не лише на законодавчому рівні, а й забезпечена стабільними фінансовими, кадровими та процедурними гарантіями. Зміцнення інституційної незалежності таких органів, як Національне антикорупційне бюро, Спеціалізована антикорупційна прокуратура та Вищий антикорупційний суд, є передумовою для підвищення довіри громадян до державної влади й ефективного запобігання корупційним проявам.

Отже, запровадження європейських стандартів кримінально-правової протидії корупції в Україні має розглядатися не як одноразова реформа, а як безперервний процес інституційного розвитку, який поєднує адаптацію законодавства, удосконалення практики правозастосування та формування антикорупційної культури в суспільстві. Лише системний підхід, що базується на міжнародних принципах прозорості, підзвітності та верховенства права, здатен забезпечити реальне зниження рівня корупції й зміцнення демократичних засад державності.

Список використаних джерел:

1. Арсентьев Д. С. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції: оцінка стану впровадження стандартів у національне кримінальне законодавство. *Київський часопис права*. 2025. № 2. С. 331–337.
2. Дудоров О. О., Тертиченко Т. М. Протидія відмиванню «брудного» майна: європейські стандарти та Кримінальний кодекс України : монографія. К. Ваіте, 2015. 392 с.
3. Милосердна І. М. Антикорупційна політика: міжнародні стандарти та досвід країн Східної Європи. *Політичне життя*. 2020. № 4 (4). С. 30–38.
4. Політова А. С. Протидія корупції в Україні як вимога європейської інтеграції. *Нове українське право*. 2022. № 6.2. С. 110–117.

5. Радзівський Ю. Є. Європейські стандарти обґрунтування кримінальних процесуальних рішень, що ухвалюються за результатами здійснення судового контролю. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 2. С. 1063–1070.

6. Шкелебей В. А. Нормативно-правове забезпечення запобігання і протидії корупції в Україні. *Oxford Review of Education and Science*. 2016. № 1 (11). С. 616–622.

7. Степаненко Н. В., Донець В. О. Європейський досвід як шлях до ефективної антикорупційної політики в Україні: перспективи і реалії. *Legal Bulletin*. 2024. № 13. С. 126–131.

8. Головка Б. Ю. Європейські стандарти судового контролю на етапі досудового розслідування в кримінальному провадженні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. № 85 (4). С. 50–54.

Дата першого надходження рукопису до видання: 21.08.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 10.09.2025

Дата публікації: 25.09.2025